

KASTELIJN EN KÜHNEN, BEELDHOUWERS TE SITTARD

ANTOINE JACOBS

Gedurende zo'n acht jaar was in Sittard het atelier voor kerkelijke kunst van Kastelijn en Kühnen gevestigd. Deze werkplaats timmerde stevig aan de weg en heeft in Sittard, maar ook elders in Zuid-Limburg zijn sporen achtergelaten. Dit artikel is een eerste schets van deze werkplaats annex inventarisatie van het oeuvre.

ATELIERS VOOR KERKELIJKE KUNST

Het geestelijke reveil dat zich na de Franse Tijd in West-Europa en ook in Nederland manifesteerde, gaf een stevige impuls aan de kerkelijke kunst. Vooral in Limburg en Noord-Brabant richtte men al vanaf omstreeks 1840 kunstwerkplaatsen en ateliers op, die altaren, beelden en glasramen gingen leveren. Later werd Utrecht ook een centrum, zeker nadat in 1869 het 'Sint-Bernulphusgilde' werd opgericht. Zonder overdrijving kan gesteld worden, dat 's-Hertogenbosch en Roermond tot in het begin van de twintigste eeuw de belangrijkste centra van kerkelijke beeldhouwkunst in Nedeland waren. Beide steden lagen gunstig in het katholieke zuiden en onderhielden goede relaties met België en in het geval van Roermond ook met Duitsland. De meeste ateliers werkten aanvankelijk in neobarokke stijl, maar vanaf de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw voltrok zich een overgang naar de op de Middeleeuwen gebaseerde neogotiek. Die door de katholieken als hun stijl bij uitstek geclaimd werd. De sterk geïdealiseerde Middeleeuwen immers werden betracht als gouden tijdperk, waarin het katholicisme alle uitingen van de mensheid getekend zou hebben.

Door het herstel van de kerkelijke hiërarchie in 1853 kregen de ateliers de wind mee, aangezien er een hausse ontstond in de bouw van nieuwe kerken, de inrichting hiervan en de herinrichting van bestaande gebouwen. De eerste neogotische kerk in Limburg, de O.L.Vrouw Onbevlekt Ontvangen te Amstenrade, verrees in 1856 en was ontworpen door de uit Keulen afkomstige architect Carl Weber (1820-1908), die zich al snel in Roermond vestigde. Niet lang daarna bouwde de Roermondse bouwmeester Pierre Cuypers (1829-1921) zijn eerste neogotische kerk in Limburg te Wyck-Maastricht. Zowel Weber als Cuypers ontwierpen kerkelijke meubilair om hun Godshuizen mee in te richten. Weber besteedde zijn ontwerpen uit aan diverse ateliers. Cuypers echter richtte in 1852 met paramentenhandelaar en -fabrikant Frans Stoltzenberg en beeldhouwer F. George zelf een

atelier voor kerkelijke kunst op. Zo kon hij pastoors en kerkbesturen desgewenst een complete kerkinventaris leveren.

Het atelier van Cuypers & Stoltzenberg groeide snel. Beeldhouwers, timmerlieden en schilders vonden er emplooi. Gaandeweg vertrokken de meer getalenteerde en ondernemende artiesten om, meestal in Roermond, voor zichzelf te beginnen. Daar Roermond door de vestiging van architecten als Weber en Cuypers, de werkplaats van Cuypers & Stoltzenberg en het glasatelier van Nicolas uitgegroeid was tot een centrum van kerkelijke kunst fungeerde de stad tevens als magneet voor jonge kunstenaars van elders. In de loop der jaren ontstonden de beeldhouwateliers van Oor, Houtermans, Thissen en Geelen-Tonnaer.¹ Als kerk-schilders vestigden zich de firma's Lommen en Scheen.

Doch ook buiten Roermond werd verwoed gebeeldhouwd en ontstonden in dorpen en stadjes ateliers, die soms louter lokale, maar zo nu en dan ook regionale bekendheid genoten. In Geleen was dat het atelier van de gebroeders Ramakers. Jan Willem Ramakers (1820-1874) vestigde in Geleen een werkplaats die na zijn dood door zijn zoons Henri (1851-1925) en Matthieu (1860-1912) werd voortgezet. In 1909 telde atelier Ramakers 67 werknemers afkomstig uit de naaste omgeving, maar ook uit België, het Rijnland en Noord-Frankrijk. De producten, met name kerkelijke kunst en meubilair, vond zijn weg ook naar het buitenland. Ramakers leverde ook aan de abdij van Val-Dieu. Voorts werden stukken verscheept naar Noorwegen, Finland, de Verenigde Staten, Palestina en Nederlands-Indië.²

In Susteren was A. Engelbert werkzaam, die onder andere kerkmeubilair en reliekschrijnen vervaardigde voor de Amelbergakerk aldaar en voor de kerk van Einighausen, terwijl in Guttecoven Jozef Doensen actief was. Hun activiteiten vallen evenwel eerder onder die van de schrijnwerkers.³ In Waldfeucht daarentegen behoorde het atelier van Wolks wederom tot de echte werkplaatsen van kerkelijk beeldhouwwerk.⁴

KASTELIJN EN KÜHNEN

Tegen dit licht bezien, wekt het geen verbazing dat te Sittard eveneens een atelier ontstond. Het stadje was tegen eind van de negentiende eeuw met trein en wagen goed bereikbaar en het had een bescheiden stedelijke allure. Als belangrijk Mariabedevaartsoord, aanvankelijk voor O.L.Vrouw Behoudenis der Kranken, maar vanaf 1867 vooral van O.L.Vrouw van het H. Hart genoot het regionale en zelfs nationale bekendheid. Van uit het aangrenzende buitenland kwamen eveneens veel pelgrims naar Sittard. Diverse ordes en congregaties vestigden zich in de loop der jaren in Sittard, zodat in de jaren negentig van de negentiende eeuw ursulinen, liefdezusters van het Kostbaar Bloed, karmelietessen, zusters van de Goddelijke Voorzienigheid, Nederlandse en Duitse jezuïeten, Duitse franciscanen en Duitse priesters van het H. Hart hun domicilie in de gemeente hadden. Zij allen waren potentiële afnemers van beelden en ander kerkelijk meubilair. Een en ander zal ertoe hebben bijgedragen, dat Theopiel Kastelijn en Hugo Kühnen de handen ineen sloegen en een werkplaats voor kerkelijke kunst oprichtten. Temeer omdat Kastelijn door zijn vrouw bekend was met Sittard.

Theophilus Livinius Kastelijn werd op 30 mei 1861 in het Belgische Gentbrugge geboren.⁵ Van Theophiel Kastelijn is een cahier bewaard gebleven met het opschrift ‘Theorie voor lijnteekening’ met notities en tekeningen over en van meetkundige lichamen zoals lijnen, hoeken, evenwijdige lijnen, cirkels, verdeling van de cirkel, driehoeken, vierhoeken enzovoorts. Volgens een ander cahier met het opschrift ‘Epures’ zat Kastelijn in de ‘klas der lijnteekening’. De twee cahiers zijn niet gedateerd.⁶ Het is niet bekend, waar Kastelijn opgeleid werd. Misschien was het de Sint-Lucasschool te Gent, maar van deze opleiding zijn geen leerlingenregisters bewaard gebleven.⁷ Vanuit Gentbrugge vestigde hij zich in Roermond waar hij tussen 1884 en 1886 werkzaam was in het atelier van Cuypers & Stoltzenberg.⁸

Op 12 mei 1891 huwde hij in de Sint-Petruskerk van Sittard met de winkeliersdochter Maria Christina Stöcker, die op 8 maart 1867 in Sittard het levenslicht aanschouwde. Het jonge paar vestigde zich in Den Haag.⁹ Op 9 oktober 1896 arriveerden de Kastelijns weer in Sittard. Het gezin – in Den Haag was dochter Julia Gertrude Maria geboren – vestigde zich in de Begijnhofstraat 15. Later verhuisde men naar nummer 19. Te Sittard werd op 16 maart 1898 nog een zootje geboren, George Karel Eduard Gustaaf. Theophiel Kastelijn had zitting in het bestuur van de in 1899 opgerichte Teekenschool van Sittard.¹⁰ Kastelijn en zijn gezin vertrokken op 16 maart 1907 naar Keulen. Theophiel Kastelijn werd er ‘professor’ aan een van de kunstinstituten van de domstad. Later verhuisde het gezin naar Brussel-Schaarbeek. Theophiel Kastelijn overleed in 1928 te Brussel. Georges Kastelijn studeerde aan de Academie Royale te Brussel en haalde er een eerste prijs. Hij bezocht ook de Sint-Lucasschool, waar hij twee eerste prijzen in de wacht sleepte. Georges Kastelijn en zijn moeder keerden in 1932 terug naar Sittard, waar zij het pand Kerkplein 18 betrokken, dat tevens atelier was.¹¹ George Kastelijn werkte in Sittard als beeldhouwer.¹² Hij overleed op 22 november 1990 in verzorgingstehuis ‘De Kollenberg’.

Kastelijns compagnon Hugo Johan Leopold Kühnen was Duitser. Hij werd op 28 juni 1856 te Kleef geboren. Over zijn vooropleiding weten wij niets. Komend vanuit Barmen (D) vestigde hij zich op 1 mei 1883 in Den Haag. Hij huwde er op 13 april 1887 met Amalia Sibilla Carolina van Essen. Hun twee kinderen, Hugo en Flora, werden in Den Haag geboren resp. in 1887 en 1892.¹³ De familie Kühnen vestigde zich komend vanuit Keulen op 4 januari 1897 in Sittard op de Begijnhofstraat 20. Nadat de Kastelijns naar Keulen waren vertrokken, keerde Kühnen op 27 november 1908 terug naar Den Haag. Zijn kinderen echter werden al op 31 mei 1907 naar Den Haag uitgeschreven. Hugo Kühnen overleed in Den Haag op 10 maart 1909.¹⁴

Kastelijn en Kühnen waren beide als beeldhouwer werkzaam in Den Haag. Waarschijnlijk waren zij in dienst van het atelier voor kerkelijke kunst van Te Poel en Stoltefuss, dat gevestigd was aan de Elandstraat.¹⁵ De Da Costastraat waar de Kastelijns woonden, was een zijstraat van de Elandstraat.

HET ATELIER

In de door de Vereniging De Kollenberg uitgegeven Jaarboekje voor Sittard adverteerden Kastelijn en Kühnen vanaf 1897 tot en met 1906. Aanvankelijk legde

ATELIER VOOR BEELDHOUWERKEN IN ALLE STIJLEN.

ATELIER voor Polychromie. Bekroond te Bolsward Nationale Tentoonstelling 1901 Eerediploma Verg. Zil. medaille. ATELIER voor Grafmonumenten.

Altaren, Preekstoelen, Communiebanken,

ENZ.
in hout, steen en marmer.

Specialiteit in Kruiswegen en Beelden.

KASTELIJN & KUHNEN, Sittard (Limb.)

*Advertentie van
Kastelijn en Kühnen
in het Jaarboekje voor
Sittard (1903)*

men zich toe op kerkelijk meubilair en beelden, maar in de advertentie van 1903 zijn toegevoegd ‘atelier voor polychromie’ en ‘atelier voor grafmonumenten’. Als specialiteit werd opgegeven kruiswegen en beelden. Alle stijlen konden worden geleverd. Bovendien bleek het atelier op de ‘Nationale Nijverheidstentoonstelling’, die medio augustus 1901 te Bolsward werd gehouden, een erediploma met verguld zilveren medaille ontvangen te hebben. De firmanten hadden een ontwerp voor de zesde kruiswegstatie ingezonden ‘Veronika droogt Jezus’ aangezicht’. Het ontwerp was indertijd gebruikt voor de kruiswegstaties in de Sint-Petruskerk van Sittard.¹⁶

Aangezien van atelier Kastelijn en Kühnen geen archief bewaard is gebleven en er uit de periode 1897-1907 slechts twee jaarverslagen van de gemeente Sittard bewaard zijn, die beide het atelier in de Begijnhofstraat niet vermelden, kan er weinig worden gezegd omtrent de grootte en het aantal werknemers. Getalenteerde jongelingen konden echter bij Kastelijn en Kühnen in de leer gaan. Van tenminste één is de naam bekend: Karel Boetzkes (1889-1970). Hij verhuisde met zijn ouders op elfjarige leeftijd naar Sittard en raakte er bevriend met Hugo Kühnen junior.¹⁷ Artistiek aangelegd begon hij in het atelier met zijn opleiding tot beeldhouwer. Op 17-jarige leeftijd, circa 1906, maakte hij zijn meesterstuk, een lindehouten Mariabeeld.¹⁸

Kastelijn senior moet een bekwaam beeldhouwer geweest zijn, die gotische beelden bijzonder goed wist te imiteren. In 1932 kocht Jan Eloy Brom, directeur van het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht (het huidige Rijksmuseum Het Catharijnenconvent) een eikenhouten Madonnabeeld uit de collectie van wijlen Ferdinand Arnolds te Sittard. Dit ondanks het feit, dat hij zijn twijfels had over de echtheid van het beeld. In 1934 schreef De Maasbode dat het beeld naar alle waarschijnlijkheid neogotisch was en niet middeleeuws. Op dit bericht reageerde

J.J.M. Timmers. Hij meende te weten wie de maker van het bewuste Madonnabeeld was. ‘Aan het einde n.l. van de vorige eeuw woonde een hier een beeldhouwer, die naar ik meen veel in Keulen gewerkt heeft, en ook eenigen tijd bij Cuypers, en die een buitengewone kunstvaardigheid bezat in het imiteeren van Gothieke beelden. Ik zelf bezit van hem een eikenhouten Madonnabeeld, 69 cm hoog, dat reeds herhaaldelijk, en niet door ondeskundigen, voor middeleeuwsch is aangezien. Een ander, kleiner beeldje van den zelfden maker werd door mij aan een van mijn kennissen in Hilversum cadeau gedaan; een verzamelaar, die zich op dat gebied specialiseerde zag het voor echt aan, haalde er een expert, een zeer bekende nog wel, van een eveneens zeer bekende Amsterdamsche kunsthandel bij, die het eveneens voor echt versleet en zelfs bereid was het een certificaat te geven.’¹⁹ Timmers wees Brom erop, dat de bewuste beeldhouwer zijn werk signeerde met vijf gutssteekjes op de rug. Deze schreef Timmers, dat de Utrechtse Madonna geen sporen van gutsen vertoonde. De beeldhouwer over wie Timmers sprak kan vrijwel zeker als Theopiel Kastelijn geïdentificeerd worden.

Het atelier beperkte zich niet tot neogotiek of neoromaans. De neobarok werd geenszins geschuwd als dat binnen de context van het kerkgebouw nodig was. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de twee rococo-biechtstoelen die in 1905 geplaatst werden in de Gerlachuskerk te Houthem.

Zesde statie in de Petruskerk te Sittard.
(Foto Janny Houben, Stadsarchief Sittard-Geleen)

OEUVRE BINNEN SITTARD

De oevrelijst overziende kan vastgesteld worden, dat het atelier vanuit Sittard zijn werkgebied uitbreidde over Zuid-Limburg. Tot dusverre zijn geen objecten gevonden ten noorden van Sittard of in het aangrenzende buitenland. Een uitzondering hierop vormt wellicht een reliëf met een voorstelling van de kruisiging en de heiligen Petrus en Elisabeth in een kapelletje op het kerkhof te Cuyk.²⁰

Mariapark

Kastelijn en Kühnen zijn lange tijd verbonden met de kruiswegstaties in het Mariapark. De staties werden echter gemaakt in het atelier van Te Poel en Stoltefuss in Den Haag. Th. Kastelijn wordt genoemd als degene die de staties boetseerde. Heeft hij het ontwerp gemaakt? Atelier Kastelijn en Kühnen kan hooguit bemoeienis hebben gehad met de laatste staties die zijn geleverd, maar ook dat staat geenszins vast. De kruisweg werd op 27 mei 1898 ingezegend door bisschop Boermans.²¹

Vierde Statie Maria Park Uri. Sittard

Vierde statie in het Mariapark.

(Foto Hub. Leufkens)

Tiende kruiswegstatie in de Petruskerk van Sittard. (Foto Janny Houben, Stadsarchief Sittard-Geleen)

Sint-Petrus' Stoel in Antiochië

Voor de parochiekerk van Sint-Petrus' Stoel in Antiochië werd in 1899 eveneens een beeldhouwde kruisweg geleverd, hoewel Stoltefuss hier zijdelings ook bij betrokken was. In de notulen van het kerkbestuur van 20 oktober 1899 staat dat alle staties 'gegeven' (d.w.z. geschonken) zijn. De laatste statie - de graflegging van Christus - was een schenking van deken Ludovicus Rutten naar aanleiding van zijn installatie.²² De eerste en de laatste drie staties zouden worden gepolychromeerd door Stoltefuss. De overige acht waren door iemand anders, wiens naam onleesbaar is, in kleur gevat. De plechtige inzegening van de kruisweg had plaats op 29 oktober 1899.²³

De veertien gesneden en beschilderde kruiswegvoorstellingen zijn opgenomen in rijk bewerkte, architecturale kasten, die grote gelijkenis vertonen met die in het Mariapark. Op twee ranke zuiltjes rust een gotische driepas met een van hogels voorziene wimberg. De wimberg draagt een kruis en wordt geflankeerd door twee pinakels. De achtergrond van de voorstellingen is in pasteltinten beschilderd. Het zijn fantasievoorstellingen van Jeruzalem (met middeleeuws aandoende gebouwen) en landschappen.

Wie de ontwerpen maakte, is niet bekend, misschien was het Stoltefuss. De tiende statie - Jezus wordt van zijn kleren beroofd - leunt sterk op de tiende statie van de zeer bekende kruisweg die de Nazarener Josef Führich in 1844 voor de Weense Johannes Nepomukkerk vervaardigde. Mede door kopergravures die Alois Petrak hiervan in 1856 maakte, werd deze kruisweg zeer bekend en veel nagevolgd. Ook statie twaalf - Christus sterft aan het kruis - herinnert enigszins aan de kruiswegstatie van Führich.²⁴ Voor het overige zijn er echter geen reminiscenties aan diens kruisweg.

Eind juni 1899 werd in Sittard onder leiding van deken Rutten een comité gevormd tot oprichting van een stenen beeld van O.L.Vrouw Behoudenis der Kranken. Aanleiding was het feit dat het miraculeuze, houten beeldje van de Behoudenis der Kranken 250 jaar eerder in Sittard was aangekomen en sedertdien door de gelovigen vereerd werd. Ten behoeve van het stenen beeld werd in Sittard gecollecteerd. Op 12 augustus 1899 berichtte de Limburgsche Aankondiger dat Kastelijn en Kühnen opdracht hadden gekregen het beeld te vervaardigen en dat dit begin oktober gereed moest zijn.²⁵ Het beeld werd op 13 mei 1900 tijdens een grote plechtigheid onthuld.²⁶ De kopie van het mirakelbeeldje staat op een 'zuil' bestaande uit drie engelen die wapenschilden vasthouden. Op het voetstuk is de tekst aangebracht 'Uit Dankbaarheid. Aan O.L. Vrouw Behoudenis der

Kranken. De parochianen van Sittard'. Het geheel is circa 5,50 m. hoog.

In een gevelnis in 'Casa Mia' is tussen 1903 en 1907 eveneens een kopie van O.L.Vrouw Behoudenis der Kranken, uitgevoerd in Franse zandsteen, geplaatst in opdracht van wijnhandelaar Nic Rutten (1861- 1910), die grote verering koesterde voor het wonderdadig beeldje.²⁷

In 1906 vervaardigde het atelier twee altaren voor de Petruskerk. Het betrof een H. Hartaltaar en een altaar van de H. Bernardus. Het H. Hartaltaar was een schenking van pastoor-deken J.S. Canoy (1902-1919) als herinnering aan zijn 40-jarig priesterjubiläum. Het altaar werd in maart 1906 geplaatst. Het Bernardusaltaar was het geschenk van de parochianen aan deken Canoy ter gelegenheid van zijn jubileum. Dit altaar werd op 19 augustus ingezegend.²⁸ Het H. Hart- en het Bernardusaltaar stonden aanvankelijk in de viering van de kerk op de overgang van schip naar koor. De altaren zijn verdwenen, maar de circa 190 cm hoge beelden zijn behouden gebleven en sieren de kerk nog steeds.

Beide beelden zijn fraai, maar met hun 'vergulde' versierselen typisch neogotisch gepolychromeerd. De gelaatstrekken van Christus en Bernardus zijn uiterst verfijnd. In tegenstelling echter tot de Christusbeeld met Zijn door een stralenkrans omgeven hart en aureool, is Bernardus veel meer een man van vlees en bloed. Opmerkelijk is dat hij geen stralenkrans om zijn hoofd heeft en ook nooit heeft gehad, zoals een blik op oude foto's leert.

Kollenberg

In 1902 werden de houten beelden van drie slapende apostelen, een engel en Christus in de Hof van Olijven vervangen door het stenen beeld van Christus in het graf. Dit omdat de Hof van Olijven tot 1925 fungeerde als zevende voetval. Het Christusbeeld werd gekapt in het atelier. De beeldengroepen in de zeven voetvallen op de Kollenberg zijn met uitzondering van statie vijf, gemaakt door Kastelijn, Kühnen en Boetzkes, maar aangezien zij dateren van uit de jaren na opheffing van het atelier, komen met name Gustave Kastelijn en Karel Boetzkes in beeld. De zesde voetval 'Christus aan het kruis', die op 30 augustus 1904 werd ingezegend en een schenking was van mevrouw E. de Hamer-Tummer uit Cuyk, was afkomstig uit het 'atelier van de niet alleen in ons land maar ook daarbuiten vermaarde firma Kastelein en Kühnen', aldus de wervende tekst van een lokale krant.²⁹

De Mariazuil met het beeld van O.L. Vrouw Behoudenis der Kranken. (Foto A. Jacobs)

Het beeldje van O.L. Vrouw Behoudenis der Kranken in de gevel van Casa Mia. (Foto A. Jacobs)

*H. Hartbeeld in de Petruskerk te Sittard.
(Foto Janny Houben, Stadsarchief Sittard-Geleen)*

*H. Bernardus in de Petruskerk te Sittard.
(Foto Janny Houben, Stadsarchief Sittard-Geleen)*

OEUVRE BUITEN SITTARD

Schinnen

De Dionysiuskerk van Schinnen werd in 1900 uitgebreid door de aanbouw van een dwarsschip en koor naar ontwerp van architect Tonnaer. Hij maakte ook de tekeningen van de drie nieuwe altaren en de communiebank. De uitvoering van deze kerkmeubels was in handen van Kastelijn en Kühnen die hiervoor 3069 gulden berekenden. Het hoofdaltaar kostte circa 1500 gulden en was een geschenk van Stefan Eschen uit Wenen, een vriend van pastoor-deken J.S. Canoy (1899-1902). Het Sint-Jansaltaar werd geschonken door een andere vriend, Alfons Mommers uit Tilburg. Voorts was er nog een Maria-altaar. De communiebank was een schenking van 'eenige goede kennissen'.³⁰ De altaren en de communiebank zijn inmiddels verwijderd.

Itteren

In februari 1902 besloot het kerkbestuur van Itteren op voorstel van pastoor Eijssen unaniem om bij atelier Kastelijn en Kühnen een nieuw hoogaltaar te bestellen, dat circa 1600 gulden mocht kosten. Het geld hiertoe was door de parochianen bijeen gebracht. Omdat de aanschaf niet op de begroting drukte, gaf ook mgr. Drehmans zijn toestemming voor de aanschaf. Hij hoopte, dat pastoor Eijssen ervoor zou zorgen 'dat er iets degeelijks en schoons gemaakt wordt'. Hij deed tevens de suggestie het ontwerp aan deskundigen voor te leggen.³¹ Of dit gebeurd is, weten wij niet.

Op 24 oktober 1902 was het feest in Itteren. Mgr. Drehmans diende niet alleen het vormsel toe aan de kinderen van Borgharen en Itteren, maar consacreerde bij die gelegenheid tevens het nieuwe hoogaltaar, dat door de zorgen van de pastoor en de bijdragen van de parochianen tot stand kwam. Het altaar werd in de pers gedetailleerd beschreven. 'Als onderbouw een Tomba uit Franschen steen gehouwen, prachtig van architectonische lijnen, waarin in het midden een gebeeldhouwd Lam Gods prijkt, geflankeerd door eenvoudige, doch zeer passend versierde zijstukken. Aan beide hoeken marmeren kolommen met gebeeldhouwde kapiteelen, die het fors geprofileerde altaarblad ondersteunen. Een uit eikenhout vervaardigde en in zachte kleuren rijk gepolychromeerde bovenbouw maakt met de Tomba een verheven indruk. Vooreerst wordt de aandacht getrokken op het middelpunt, eene sierlijk gebeeldhouwde, geheel vergulde tabernakeldeur, met glans-gouden omlijsting, waarop prachtige steenen zijn aangebracht; in het midden een Pelikaan, symbool

*Het voormalige
hoofdaltaar in de kerk
te Iteren. (Collectie
Scheepers - Iteren)*

der goddelijke liefde en eene geschilderde voorstelling van brood en wijn. Hierboven verheft zich de expositie-troon, waarop een zeer smaakvolle slanke toren is gebouwd. Aan beide zijden een rijk omraamd en keurig bewerkt reliëf, voorstellende aan de evangeliezijde het offer van Melchisedech en aan de epistelzijde het offer van Abraham. Beide beeldhouwde groepen mogen, wat compositie en uitvoering betreft, ware kunststukken genoemd worden. Voeg hierbij nog een altaartrap met parketvloer en gij hebt waarlijk een pronkjuweel'.³²

Op 31 maart 1903 werd aan Kastelijn en Kühnen 1778 gulden betaald. Op de debetzijde van het kasboek staan eveneens 1778 aan vrijwillige bijdragen van parochianen geboekt.³³ Het hoogaltaar is in de jaren zestig van de vorige eeuw onder het bestuur van pastoor De Saive (1961-1982) aan stukken geslagen.³⁴

Ubach over Würms

De staties bevatten beeldsnijwerk in hoog reliëf. De staties kunnen met deurtjes gesloten worden. Op de binnenkanten van de deurtjes zijn Christus, heiligen, oudtestamentische figuren en engelen afgebeeld die een verband houden met de beeldhouwde afbeelding. Zo staat Jozef, die door zijn broers naar Egypte werd verkocht, met zijn kostbare mantel op een van de deurtjes van de tiende statie, waarin Christus van zijn kleding wordt beroofd. De staties zijn eind 20e eeuw gerestaureerd. De restaurator voegde aan de schilderingen eigentijdse componenten in de vorm van oude huizen en boerderijen te Waubach. Bij de restauratie werden tevens de originele Duitse onderschriften terug gebracht, die na de Tweede Wereldoorlog waren overgeschilderd.³⁵

De staties zijn veel soberder uitgevoerd dan die van Sittard. Er zijn geen geschilderde achtergronden en het aantal beelden per statie is geringer. De kasten waarin de staties zijn opgenomen zijn eveneens zeer sober.

Tiende kruiswegstatie
in de Jozefkerk te
Waubach.
(Foto A. Jacobs)

Obbicht

In 1903 werd in Obbicht de nieuwe Willibroduskerk ingezegend. De nieuwe altaartombe werd besteld bij Kastelijn en Kühnen voor 200 gulden.³⁶ Dit altaar is thans niet meer aanwezig.

Valkenburg

Nadat het priesterkoor van de Nicolaas en Barbarakerk vergroot was, werd in 1904 een nieuw hoofdaltaar besteld in Sittard. Dit hoofdaltaar is in hoofdlijnen gelijk aan het altaar van Itteren. Een marmeren tombe met op de hoeken zuiltjes en in het midden een metalen reliëf van het Lam Gods. Centraal op het altaar staat het marmeren tabernakel. Op de tabernakel is Christus zittend in een mandorla afgebeeld. De predella van het altaar is eveneens uit natuursteen. Het retabel daarentegen is van eikenhout. Een octogonale expositietroon wordt geflankeerd door beeldhouwde voorstellingen van het wonderbare broodvermenigvuldiging ter linker en de mannaregen ter rechterzijde. De achtergronden van beide scènes zijn in pastelkleuren geschilderd. Beelden van de patroonheiligen van de kerk, Nicolaas en Barbara, staan onder sierlijke baldakijnen op de hoeken van het retabel.

Hoofdaltaar in de Nicolaas en Barbarakerk te Valkenburg. (Foto Janny Houben, Stadsarchief Sittard-Geleen)

Een jaar na oplevering van het altaar werd de preekstoel geleverd. Op de achthoekige kuip staan in gotische driepasnissen de apostelen Petrus en Paulus en de heilige bisschoppen Servatius en Lambertus. Opmerkelijk is dat Lambertus als attribuut een pijl in zijn hand houdt, in plaats van de gebruikelijke speer of lans, waarmee hij volgens de legende doorstoken werd. De preekstoel is geheel ongepolychromeerd. De kuip is boven en onder voorzien van lijsten met rankwerk. De kuip rust op een achthoekige onderbouw die voorzien is van ribben die aan de bovenzijde dierenkoppen dragen ter afschrikking van het Kwaad.

Houthem-Sint Gerlach

De biechtstoelen in de kerk van Houthem pasten niet in het laatbarokke interieur. Dat was de reden om twee nieuwe in rococovormen uitgevoerde eikenhouten biechtstoelen te laten vervaardigen door Kastelijn en Kühnen. Zij waren niet alleen mooi, maar ook veel doelmatiger dan de oude die nogal gehorig waren. 'Dit laatste vooral heeft menigeen gehinderd', aldus de Limburger Koerier met een understatement.³⁷ De nieuwe biechtstoelen waren voorzien van deuren! Zij werden geplaatst op 14 april 1905 en kostten 880 gulden. Kastelijn en Kühnen gaven de pastoor een garantiebewijs tegen kromtrekken, spint en constructiefouten.³⁸

Een van de biechtstoelen in de Gerlachuskerk te Houthem. (Foto Janny Houben, Stadsarchief Sittard-Geleen)

Einighausen

De nieuwe kerk van Einighausen werd gebouwd naar ontwerp van de Roermondse architect Caspar Franssen, die tevens de altaren ontwierp. Pastoor Janssen vroeg offertes voor de tombes van het hoogaltaar en de twee zijaltaren aan bij Kastelijn en Kühnen en bij beeldhouwer Joseph Thissen uit Roermond.³⁹ Beide

ateliers reageerden, waarbij Kastelijn en Kühnen in eerste instantie iets goedkoper waren dan Thissen. Pastoor A.H. Janssen bedong ook korting bij Thissen, die in zijn tweede offerte verzuchtte: 'Als dit nog te hoog is, dan in Gods naam hoe gaarne ik ze ook voor Uew zou willen maken er van afzien'.⁴⁰ Bij de tweede prijsopgave berekenden Kastelijn en Kühnen 1400 gulden en Thissen 1375 gulden. Uiteindelijk werden de tombes door Kastelijn en Kühnen geleverd, maakte Thissen hiervoor reliëfs en werd het retabel vervaardigd door Engelbert uit Susteren.⁴¹

Klimmen

Tot de laatste werken die door Kastelijn en Kühnen werden uitgevoerd, behoren de communiebanken in de Remigiuserkerk te Klimmen, een geschenk in 1907 van de van Klimmen geboortige J.P.H. Jacobs, pastoor van de O.L. Vrouwekerk te Maastricht.⁴² De twee deels gepolychromeerde eikenhouten banken zijn 260 cm breed en 90 cm hoog. De opstand wordt gedeeld door twee ronde halfzuiltjes. In een bank is in het midden een driepasnis met de mannaregen. Daarnaast vierpasnis met korenaren en bloemen en een vierpasnis met druiventrossen en teksten 'Vere Panis Filiarum' en 'Non Mittendus Caribus'.

De tweede bank heeft in het midden een driepasnis met het Paaslam dat geflankeerd wordt door vierpasnissen met druiventrossen en korenaren. De teksten luiden: 'Ecce Panis Angelarum' en 'Factus Cibus Viatorum'.

*Een van de twee
communiebanken in
de Remigiuserkerk te
Klimmen.
(Foto A. Jacobs)*

NOTEN

1. Lidwien Schiphorst, *'Een toevloed van werk, van wijd en zijd'. De beginjaren van het atelier Cuypers/Stoltzenberg Roermond 1852-ca. 1865* (Nijmegen, 2004) [met uitvoerige literatuurverwijzing m.b.t. Cuypers & Stoltzenberg]; A. Houtermans, 'De beeldhouwer W. Houtermans en zijn atelier in Roermond', *De Maasgouw* 108 (1989) 44-59; M.R. van Hövell tot Westerfliet, 'Atelier professor Joseph M.H. Thissen (1831-1920) een belangrijk maar weinig bekend beeldhouwatelier in Roermond', *De Maasgouw* 120 (2001) 46-55.
2. M.J.H.A. Schrijnemakers, *Geschiedenis van Geleen* (deel 2) 192-197. Het atelier werd voortgezet tot in de Tweede Wereldoorlog. Vanwege het gebrek aan materiaal sloot het toen zijn poorten. Het bisdom Roermond is in 2004 in het bezit gekomen van een reeks presentatietekeningen van atelier Ramakers. Voor de katholieke kerk van Fredrikstad in Noorwegen maakte Ramakers een beeld van de H. Olaf (*Limburgsche Aankondiger*, 16-3-1899).
3. SSG, PA Einighausen, inv.nr. 314, p. 22; A.P.J. Jacobs, A.M.P.P. Janssen en J.M.Th. Janssen-Daniëls, *De parochie van St. Nicolaas te Guttecoven* (Sittard, 1991) 73 e.v.
4. Julius Janssen, 'Die neugotische Bildhauerwerkstatt in Waldfeucht', *Heimatkalender Kreis Heinsberg* (1978) 104-109.
5. De naam Kastelijns komt in verschillende spellingsvarianten voor. Ik houd de versie aan van de burgerlijke stand van Sittard.
6. SSG. Met dank aan drs. P. Boselie.
7. Het archief van de Sint-Lucassschool van Gent bevindt zich in het KADOC te Leuven. Het doorwerken van de prijzenregisters leverde niets op.
8. Lidwien Schiphorst en Peter Thoben, *De kunstwerkplaatsen van Cuypers en Beeldhouwers in Roermond* (Roermond, 1995) 33.
9. GA Den Haag, Bevolkingsregister Den Haag 1880-1895, deel 50, blad 199. De familie Kastelijns vestigde zich op 13-7-1891 in Den Haag en was woonachtig op Zuidwal 10 a en later in de Da Costastraat 53.
10. SSG, Bestuursarchief Sittard 1794-1914, Jaarverslag Teekenschool 1907 (op 31-3-1908 verzonden aan de minister van BiZa). Zie ook: John Hawinkels e.a. (red.), *De ambachtsschool van Sittard 1918-1998* (Sittard, 2006) 6.
11. SSG, Knipselcollectie Land van Sittard, p. 1954 (ongedateerd knipsel: 'Georges Kasteleyn: vergeten artiest'). Zie ook: Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950* (Den Haag 1969) 580.
12. Van zijn oeuvre is niet veel bekend. Omstreeks 1948 maakte hij de stenen beelden voor de Hof van Olijven (Th.M. Oberdorf, *Sittard en Sint Rosa een levende traditie* (Sittard 2000) 75). In 1956 maakte hij een nieuwe Hubertusbeeldje over de Hubertuskapel te Born (*Limburgsch Dagblad*, 29-6-1956). Voor het pand 'In Sinter Klaos' in de Limbrichterstraat te Sittard vervaardigde hij een Sint-Nicolaasbeeldje met de drie kinderen in de ton. Dit beeldje is verdwenen (Math Vleeshouwers, *Stadsbeelden Sittard* (Sittard 1992) 75).
13. GA Den Haag, Bevolkingsregister Den Haag 1880-1895, deel 57, blad 112; Bevolkingsregister Den Haag 1895-1913, deel 122, blad 173.
14. Scheen, *Lexicon*, 659.
15. Johann Heinrich Franciscus te Poel (Emmerich, 9-3-1844 - Den Haag, 9-12-1897); Friedrich Stephan Stoltefuss (Elten, 3-8-1849 - Den Haag, 28-3-1910). De firmanten woonden aan de Helmerstraat 142 en 144. Zie: GA Den Haag, Bevolkingsregister Den Haag 1880-1895, deel 77, blad 21; deel 126, blad 176; Bevolkingsregister 1895-1913, deel 169, blad 211; deel 211, blad 73.
16. *Jaarboekje voor Sittard* (1903) 183; *Limburg. Nieuws- en advertentieblad voor de provincie*, 31-8-1901; *Limburger Koerier*, 31-8-1901. Enige informatie over de Nationale Nijverheidstentoonstelling is te vinden in de *Bolswardsche Courant* van 15-8 en 18-8-1901. Met dank aan de gemeente Bolsward voor de toezending van kopieën.
17. Hugo Wilhelm Theodor Kühnen (Den Haag, 24-12-1887 - Den Haag, 18-12-1930) was beeldhouwer en woonde en werkte achtereenvolgens in Den Haag, Sittard tot 1907, Den Haag tot 1909, Eindhoven 1909, Den Haag tot 1919, Essen (D) tot 1919 en vervolgens weer in Den Haag. Zie: Scheen, *Lexicon*, 659.
18. Magriet Claessen-Heynen, 'Karel Boetzkas 1889-1970', *Sittards Verleden*, 3 (2004) nr. 2, 37-38.
19. KDC, archief Edelsmidse Brom, inv.nr. 9673, brief Timmers aan Brom, Sittard, 7-11-1934. Met dank aan Kees Schutgens die mij op deze brief attendeerde.
20. Mondelinge mededeling van mej. Rutten †.
21. *Blauwe Boekje* (1898) 204-205. Zie ook het artikel van Guus Janssen, 'De bouw van het Mariapark te Sittard', *Blauwe Boekje* (1999) 14-16, 42-44.
22. *Limburgsche Aankondiger*, 13-5-1899.

23. SSG, PA St. Petrus en St. Michiel, inv. nr. 5: Memoriale 1857-1909, p. 318-319.
24. Cornelia Reiter, 'Die Kartons von Joseph Führich zu den Kreuzwegstationen in der Johann-Nepomuk-Kirche in Wien', in: Max Hollein en Christa Steinle (red.), *Religion, Macht, Kunst. Die Nazarener* (Keulen, z.j. [2005]) 207-213, 230-247; Cornelia Reiter (red.), *Joseph Führich. Die Kartons zum Wiener Kreuzweg* (Wenen, 2005).
25. *Limburgsche Aankondiger*, 1-7-1899; 15-7-1899; 12-8-1899.
26. Math Vleeshouwers, *Stadsbeelden Sittard* (Sittard 1992) 104-105.
27. Math Vleeshouwers, *Stadsbeelden Sittard* (deel 2) (Sittard, 1994) 54-55.
28. *Limburger Koerier*, 21-3-1906; *Limburgsche Aankondiger*, 18-8-1906
29. Th.M. Oberdorf, *Sittard en Sint-Rosa een levende traditie* (Sittard, 2000) 22.
30. SSG, PA Schinnen, inv.nr. 87.
31. RHCL, PA Itteren, inv.nr. 1 (notulen kerkbestuur) aantekening 2-2-1902; inv.nr. 47 brief van mgr. Drehmanns aan pastoor Eijssen, Roermond, 20-2-1902.
32. *Limburger Koerier*, 25-10-1902.
33. RHCL, PA Itteren, inv.nr. 177 (kasboek): aantekeningen van 31 maart 1903.
34. De 18de-eeuwse preekstoel werd tijdens die beeldenstorm op het kerkhof opgestookt. Mondelinge mededeling van Kees Schutgens.
35. W. Doesborgh en Jacques Peters, 'Het Schweisstuch glinstert weer', *Dagblad De Limburger*, 6-3-1998.
36. J.A. Knoors, *Een nieuwe kerk te Obbicht* (Obbicht, 1972) 13.
37. *Limburger Koerier*, 20-4-1905
38. RHCL, PA Houthem-Sint-Gerlach I, inv.nrs. 32 en 157.
39. SSG, PA Einighausen, inv.nrs. 160, 161.
40. SASG, PA Einighausen, inv.nr. 161, offerte Thissen, 19-5-1906.
41. M.J.H.A. Schrijnemakers, *Einighausen. Oorsprong en ontwikkeling van dorp en parochie* (Sittard, 1993) 158, 185.
42. Emile Brouwers, *Duizend jaar Klimmen 968-1968. Bijdragen tot de geschiedenis van ons dorp* (Klimmen, 1968) 101. Brouwers vermeldt abusievelijk, dat Jacobs (1850-1930) pastoor was te Sittard.